

СЕЛО МАЛЪК ДЕРВЕНТ В СПОМЕНИТЕ НА ЕДИН СЪВРЕМЕННИК

Жителите на град Ортакьой /Ивайловград/ до 1912 г. са предимно хора, подкрепящи гръцката идея. След Балканските и Първата световна войни вследствие на политическите, административните и стопанските промени от града те масово се изселват и на тяхно място се заселват българи от Източна и Западна Тракия и Македония.

Със заселването на тракийските българи градът изцяло променя своя облик. Създават се първите български административни, съдебни, полицейски, просветни, културни и др. институции. Градът заживява нов живот с нови стопани.

Бежанците от Тракия, напуснали своите родни места, до края на живота си живеят със спомените за тях, тъгуват и живеят с надеждата, че един ден отново ще се върнат там. Тези свои тежнения те изразяват по един или друг начин.

Една от формите да споделят своите мисли, спомени и надежди е издаваният в Ивайловград вестник “Беломорец”, който излиза в края на 30-те и началото на 40-те години на XX в. Не само заглавието на вестника, но и неговата насоченост е преди всичко да напомня на поколенията за изгубените български земи и мечтата на всеки българин - бежанец да се върне отново там, при родното огнище. На страниците на вестника се отбелязват годишнини от почти всички събития в Тракия – организирането и избухването на Илинденско-Преображенското въстание, победите на българската войска в Балканската война, участието на България в Първата световна война и пагубният Ньойски договор, донесъл толкова беди на българите, и редица други проблеми. Това прави вестника значим и търсен от читателите. В него те споделят и своите спомени от близкото минало, за своите родни места, преживяванията и упованията за по-добро.

През август 1940 г., в три последователни броя вестник “Беломорец” отпечатва спомените на Русю Славилев от с. Малък Дервент, Софлийско, заселил се със семейството си в гр. Ортакьой /Ивайловград/ през втората половина на 1920 г., когато в селото се настаняват гръцки войски и българското население е принудено да се изсели в пределите на България според клаузите на несправедливия Ньойски договор. Спомените си той озаглавява “Село Малък Дервент, Софлийско, Западна Тракия в географско, историческо, икономическо, просветно и национално отношение до 9 юни 1920 г.”¹

Решихме отново да преразкажем тези спомени след повече от 65 години, за да дадем възможност на съвременния читател да се докосне до един свят в годините, когато българите от Тракия живеят и създават условия за развитието на тези исконни български земи и покрусени от Великите сили да станат бежанци и да търсят подслон в майка България.

Авторът на статията Русю Славилев е от с. Малък Дервент, където той учи до завършването на първи /пети/ клас, а след това учи в Одрин. Завършил гимназия, той се завръща в родното си село и учителствува. Заедно с други младежи критично се отнасят към управлението на селото от църковно-училищната община, сменят ръководството ѝ и поемат по новому да управляват и решават проблемите му.

След преселването си в гр. Ортакьой /Ивайловград/ Русю Славилев не учителствува, а се отдава на обществена и стопанска дейност. За първи път четем името му сред избраните общински съветници през 1926 г., участник в комисията за ревизия на общинската каса и комисията по прилагането на правилника за Трудовите земеделски стопанства /ТЗС/. Като активен общински съветник той неведнъж взема определено становище по редица въпроси, отстоява и държи на своето мнение.²

На поредните общински избори през 1929 г. Русю Славилев отново е сред избраните общински съветници.

Извоювал достатъчно авторитет в новия общински съвет, той е натоварен да отговаря за прилагането на новия градоустройствен план и одворяването с празни дворни места на 194 бежански семейства. За решаването на проблемите на града Русю Славилев заедно с кмета Димитър Стамболов през 1930 г. заминават за Кърджали и София, където отстояват своите искания пред съответните административни власти.

И сега Русю Славилев е един от най-активните и непримирими общински съветници. Почти на всяко заседание взема отношение по редица нерешени проблеми, като производството на типов хляб, разглеждане благоустройствената програма на кмета, която, макар и вписана в бюджетната програма, не е реализирана и т. н.³

Активната обществена дейност на Русю Славилев го правят един от изявените политически лидери. Доказал по неоспорим начин деловите си качества, през 1931 г. той вече е секретар на общината. Само кметът Димитър Стамболов и той са със средно образование, а останалите административни служители с прогимназиално. В края на същата година след поредните общински избори длъжността секретар на общината се слива с тази на бирника и Русю Славилев е уволнен.⁴

През 1933 г. са насрочени нови избори за общински съветници. По силата на избирателния закон общината се управлява временно от тричленна комисия. Председател на комисията, сиреч кмет, е Русю Славилев. На проведените избори през ноември същата година Русю Славилев е избран отново за общински съветник и като най-възрастен ръководи първото заседание. След политическите промени през 1934 г., когато общинските съветници се назначават, Русю Славилев повече не участва в състава на общинския съвет.⁵

През май 1936 г. за кмет на града е назначен Константин Петров. На страниците на пловдивския вестник "Трибуна" особено ласкаво за него се изказва небеизвестният ивайловградски общественик Русю Славилев. Неговата статия със

заглавие “Ивайловград” представя местоположението на града, броя на населението, къщите, поминъка и пътищата. Споделя своето мнение за кмета Константин Петров, който ускорява благоустройствената дейност на общината. “Новият кмет е енергичен, неуморим работник, с голям замах започна на дело прилагането на общинската благоустройствена политика.” По-нататък в статията се проследяват благоустройствените дела на общината, бъдещото изграждане на училищата в града и селата, количеството на произведения тютюн и пашкули, които той нарича “две ценни доходни култури”.⁶

Наред с обществената си дейност Русю Славилев е един от най-големите производители на бубено семе в града. Като греньор той работи от втората половина на 20-те до началото на 40-те години на ХХ в.

За пашкулопроизводството едно от важните условия е отглеждането на доброкачествено бубено семе. Такъв човек трябва да има добри познания и да е практикувал този занаят. Откъде усвоява занаята и кога започва греньорската си дейност Русю Славилев може само да предположим. Първите сведения за него като греньор са от 1929 - 1930 г., когато официалната статистика посочва, че той е произвел 623 унции бубено семе и държи първо място сред останалите трима производители в града. През 1935 г. Русю Славилев произвежда 314 унции бубено семе, през 1936 г. - 587, през 1937 г. - 469, през 1938 г. - 638 и през 1939 г. - 400 унции.⁷

Двадесет години са изминали, откакто Русю Славилев напуска родното си село Малък Дервент. Но той носи в сърцето си спомените за него и вярата, че един ден ще се върне там, където е израснал. През август 1940 г. той пише спомените си за селото, а вестник “Беломорец” ги отпечатва на своите страници.

Село Малък Дервент до 1920 г. се състои от 180 български къщи, свидетелства Русю Славилев. Намира се на левия бряг на река Казъл дели, която извира от югоизточните родопски

разклонения. В реката се вливат двата и притока – Голям Дервентската и Курийската река. На 12 км по-надолу по течението си на изток в коритото си тя прибира и водите на река Акча хисар /Бяла река/, която идва от село Сив кладенец, останало в пределите на България. При гр. Димотика реката се влива в река Марица. Поречието е обрасло с върби, тополи и храсти, които пазят черничевите градини от наводнения при прииждането на реката. Северозападно от селото се издигат родопските баири, обрасли с дъбови, габерови дървета и храсти, през които преминава главният път за така наречените двадесет турски вакъфски села, пръснати по родопския връх Коджаеле, висок 1265 м. На изток и юг от селото през хубав железобетонен мост на реката, построен през 1910 - 1911 г. се отива в главното землище на селото, където се намират нивите, ливадите и хубавите гори на селото, разпростиращи се до българското село Крушево. Тук преминава и пътят за гр. Димотика, с. Каяджик и гр. Софлу - център на околията. Най-хубавата гора се казва Селска, а още по-рано е известна и като Гуруница, защото е обрасла с един вид дъб, наречен гурун, който най-рано се раззеленява напролет. Гората е около 5000 дка и в нея дълги години не се е позволявало да бъде извършвана сеч. В гората различни места и хълмове се наричат Св. Троица, където преди 150 години се намира селото. На същия хълм на Великден всяка година селото устройва молебен и увеселение. Други такива места са хълмът Санадиница, северно от селото, където става увеселението на втория ден на Великден и местността Георговден, където се извършва водосвет на празника на Св. Георги. Тези места все още са с останки от стари черковища.

Най-интересното е, че на 500 м от селската църква, която се намира на северния край на селото, е махалата Тикята. Това е един вид турски чифлик с около 30 сгради, една малка джамия, 2 хубави чешми, с 50 дка черничеви градини и с около 1000 дка ниви и ливади. Това “теке” е било преди падането на България под османско владичество български

манастир, после превърнато в турско теке и най-накрая в турски чифлик.

Село Малък Дервент изобилства със студени води, които се черпят от дълбоки кладенци. Реката през летните месеци не пресъхва, а бреговете са обрасли в зеленина. Красивата природа на селото се сравнява от Коста Георгиев – тракиец, завършил в Швейцария, с тази на природните красоти на много швейцарски села.

Според преданието селото е съществувало още през Средновековието. Положителен факт, че текето край селото е било български манастир, доказва това. Има няколко икони запазени от едновременния манастир със славянски надписи. Преди 160-200 години, когато иконите са били натрупани за изгаряне, едно овчарче ги скрило. Тези икони се пазят от стария чорбаджи Милко - налбантина, а после от сина му Славил чорбаджи и внука му Вълко. През 1917 г. иконите са изпратени в Археологическия музей в София. Манастирът, наречен на името на св. Иван Богослов, през годините на робството е превърнат в турски манастир – теке, в което живеят дервиши и доскоро са били запазени надгробните им паметници.

През тези години селото е разположено на север от текето в местността Тикицката кория, където е Георгьовденското черковище. По време на потурчването на родопските българи местните българи отказват да се потурчат и биват подложени на сеч. Останали само седем семейства, които дервишите прибрали, за да им работят нивите. Тези седем семейства се преселват на хълма Св. Троица, където все още личат гробищата от онези години. И това село отпреди повече от 150 години е изоставено поради върлуващата чума и преместено на сегашното му място.

Според поверието преди повече от 120-130 години турският султан заповядал всички текета да се затворят, за да не се укриват лентяи, бегълци от войската и да се продадат. Малдервенци са убеждавани от турци и гърци от Димотика

да купят текето, което се продавало не много скъпо по онова време. Но българите неведнъж са страдали от вземане даване с турската държава и покрай това се пази една поучителна пословица: “Мини покрай държавна чешма и от водата ѝ недей пи”. Именно старите хора на селото се отказали от покупката на текето. То е купено от турци от околните села, преобърнато в чифлик, владян от тях до 1913 г.

Преди 1878 г., когато гр. Софлу все още е село и не е прокарана жп линията, с. Малък Дервент обединява околните български и турски села. Тогава централният път, наречен царски, от Гюмюрджина за Одрин, минава през Голям и Малък Дервент. По този път неведнъж е ограбвана турската поща.

В селото, благодарение на находчивостта и предприемчивостта си, се издигат в стопанско отношение тежки чорбаджии, които търгуват чрез пристанищата Енос и Смирна, където имат тютюневи складове.

По време на Руско-турската война от 1877–1878 г. в селото квартирува за кратко руска войска. Към края на войната, поради опасността Тракия отново да остане в пределите на Османската империя, много семейства се изселват навътре в България - в гр. Ямбол и с. Сунгурларе, Карнобатско.

След войната Малък Дервент започва отново да възстановява своята стопанска сила и изпреварва и гони първенство с околните села. В резултат на това в селото вече се появяват нови чорбаджии като Славил Милков, Никола Мутафов, Янчо Русев и др. Отварят се дюкяни за различни стоки, кръчми, кафенета, занаятчийски дюкяни – шивачи, колари, бояджии, самарджии, чилингири, бъчвари и др. За кратко време с. Малък Дервент става пазарен център на около тридесет български и турски села.

Едва през 1894 г. селото минава под ведомството на Светата Българска екзархия. През 1896 г. се отваря първото българско училище. Впоследствие се откриват полицейски участък с телефон до гр. Софлу и прогимназия, назначават

околийски лекар. Д-р Георги Попкиров е завършил медицина в Русия. В такова цветущо положение е заварено селото през Балканската война.

Още в първите дни на войната четата на Апостол Дограмаджиев с Руси Славов водят сражение с башибозука, пратен от гр. Софлу, и така запазват селото от разорение. След Балканската война селото остава в пределите на България на самата граница, като съседната Димотишка околия е в Турция. Това парче земя от Димотишко впоследствие турците връщат на България, за да я завладеят отново в Общоевропейската / Първата световна/ война. Цялото годно население на селото взема участие в Междусъюзническата и Първата световна войни. Но в края, след толкова победи, последват погромите за българския народ и село Малък Дервент остава вън от пределите на България пак на самата граница. Първо граничи с автономна Западна Тракия на ген. Шарпи, а след това остава в Гърция, която се настанява в селото на 9 юни 1920 г. На тази дата сутринта мал дервенци, които хранят буби до последния момент, отстъпват на северозапад, а гърците настъпват откъм завладяното вече българско село Каяджик. Замира българският живот в селото. Докога? Никой не вярва, че това ще бъде задълго.

В стопанско отношение през годините населението на с. Малък Дервент винаги се занимава със земеделие, занаяти и търговия. От земеделските поминъци на първо място са тютюнопроизводството и бубарството. Произвежда се годишно до 50 000 кг тютюн. В селото се приема и складира производството и на околните села.

Тютюн купуват местните търговци-чорбаджии като Славил чорбаджи, Георги чорбаджи и др. Има и режийни складове в местността Гюмрука. Тютюнът се изнася през пристанището Енос за Смирна /Измир/ и Марсилия. Преди Балканската война от особено значение е развитието на черничарството и бубарството. Пашкулите, отгледани в Малък Дервент и околните села, се продават на тържището

в селото под контрола на Дет публичен отоман /европейско учреждение в Цариград, което управлява турските дългове/ и при участието на местните търговци, като Славил Милков и синът му Вълко Налбантов, Никола Мутафов и синът му Михаил Николов, Янчо Русев и синът му Руси Янчев. На тържището идват и търговци от гр. Софлу, като българина Михаил Дяков, турчина Шакир ага и гръцки търговци. На тържището се продават до 100 т пашкули.

Населението на селото произвежда и достатъчно зърнени храни: пшеница, ръж, царевица, сусам, който яханите превръщат в доброкачествен шарлан. Сее се достатъчно за местна консумация памук и коноп. Лозарството е силно развито, но в последните години запада поради болестта филоксерата. Добре е развито и скотовъдството. Отглеждани са най-вече кози, овце и рогат добитък. Добре развито е и старото пчеларство. През 1907 г. Русю Славилков полага основите на новото пчеларство. Изучил пчеларството в Свиленград от учителя Александър Попов, той изгражда и въвежда в експлоатация новите европейски кошери.

Занаятите в селото, както отбелязахме, са силно развити, защото Малък Дервент служи за пазарен център на повече от 30 села. Практикуват се шивачеството, обушарството, дърводелството, налбантството, кожарството, ножарството и др. Бакалските дюкяни са близо 10, а кръчмите и кафенетата са около 15. Търгува се с колониални стоки, тютюн и пашкули. Разнообразните произведения, които дава с. Малък Дервент, са благодарение на качествата на добрата почва. Върбите и тополите край реката дават достатъчно качествен строителен дървен материал. Къщите са двуетажни, покрити с керемиди местно производство. За улеснение на търговията и размяната са устроени от старо време два панаира. Единият е тридневен и се провежда през втората половина на септември, наречен “Султан Байрам”, а другият едендневен - на Илинден, наречен “Татарен”. Първият панаир е останал вероятно от времето, когато съществува манастират край селото, а вторият е на

храмовия празник Св. Илия.

На Георгиевден става сбор на текето, където идва турско население от околните турски села и се коли курбан. В селото преди Балканската война е създаден и редовен седмичен пазар на зърнени храни, донасяни от полските димотишки села.

До 1894 г. с. Малък Дервент е под ведомството на Гръцката патриаршия. Но още през 1830 г. в селската църква проникват славянски църковни книги, купени от чорбаджи Милко от Узунджовския панаир и по които самият чорбаджия пее в църквата, построена през 1825 г.

Самостоятелна училищна сграда няма. Отначало училището се помещава в частна къща, а по-късно е построена двуетажна училищна сграда в средата на селото, като долният етаж отначало служи за тютюнев склад. Първ учител до 1893 г. е гръкоманинът Георги Атанасов Демостен от с. Голям Дервент, който учи децата и на малко български.

Първият български учител е Драгия Ненчев от Одрин, който учителствува в селото три години и учи децата на български, гръцки и турски език. По негова инициатива в селото се повежда борба срещу Гръцката патриаршия и година след идването му – 1894-а, то се обявява за екзархийско. След Драгия Ненчев от одринските села в селото идва за учител Сава Попов. Той преподава по програма и през 1896 г. се открива първи /пети / клас, който завършват няколко ученици и след това заминават да продължат образованието си в Одрин. Това са Петко Милков, Ангел Попкиров, Русю Славилев, който пише настоящите спомени, Георги Попкиров, Ангел Атанасов и др.

През 1908 г. се открива наново първи клас от завършилия в Одрин средно образование Русю Славилев. През 1909 г. младите обществени сили /така нарича в спомените си Русю Славилев вероятно онези младежи, които учат в Одрин и завърнали се в селото, а и по-младите хора в селото/ се опълчват срещу дългогодишно съществуващата църковна-

училищна община, която вероятно се противопоставя на младите. Привличат на своя страна и някои от по-заможните хора на селото и основават нова църковно-училищна община, в която влизат Ангел Попкиров, Русю Славилев, поп Георги, Вълко Налбантов, Михаил Николов, Руси Янчев, Руси Терзиев и др.

Младата църковно-училищна община има амбицията да отвори пълна прогимназия с пансион в селото, да отвори добре уредено читалище, да построи мост над реката и ново модерно училище и др. През учебната 1909-1910 г. се открива втори /шести/ прогимназиален клас с пансион за децата от околните български села Каяджик със 160 къщи, Голям Дервент – 500 къщи, Башклисе -120 къщи, Янюрен – 130 къщи, Горно Суванли /Горно Луково/ - 50 къщи и Долно Суванли /Долно Луково/ - 130 къщи. Последните две села днес са в границите на България, Ивайловградска община. През същата година се построява мост над река Казъл дели. През следващата учебна година се открива пълна прогимназия, издържана от църковно-училищната община. В помощ на училището откликва Българската света екзархия, която снабдява с училищни пособия и издържа напълно околийския лекар. Учители в прогимназията са: Ангел Попкиров, Русю Славилев, Ангел Атанасов, Милетии Янков, Табаков от Свиленград, Димитър Карев от с. Балькьой, Ференско и др. Започва се и изграждането на голям модерен железобетонен мост над реката, дълъг 75 м. Голяма заслуга за строителството на моста има тогавашният турски каймакамин Неджати бей, който е причина за изграждането на телефонна връзка с гр. Софлу.

В такъв подем, пише Русю Славилев, ни завари Балканската война. След войната, вече в границите на България, отново се възстановява прогимназията, отваря се в селото пощенска станция с телеграф и телефон, полицейски участък. Но това за е кратко време. Втората национална катастрофа след Първата световна война погребва всичкото

минало величие на с. Малък Дервент. От 9 юни 1920 г. в него вече се разпореждат гръцките власти. И сега в селото, което е български културен център за три околии – Софлийска, Ортакьойска /Ивайловградска/ и Димотишка, замира българската реч, замират българските песни. И Русю Славилев пита: Докога? Надеждата остава последна.

До 1920 г. в с. Малък Дервент живеят 1200 българи, в турското теке 20 турци и в 40 колиби, пръснати из землището на селото като малки чифлици, 150 турци. След Руско-турската война от 1877-1878 г. българската народност все повече започва да се съживява. Увеличава се благосъстоянието на селото. Развиват се търговията и занаятите. Малък Дервент се превръща в пазарен център за околните села. Тук славянският език прониква в църквата много по-бързо от създаването на Екзархията през 1870 г. Но българският дух е запазен в селото до 1894 г., когато минава официално под ведомството на Българската екзархия и когато е изпъден дошлият да служи гръцки владика. В миналото в селото има и борби между българи и тези, които са сторонници на гърците, главно поради търговските си интереси със софлийските гърци.

През 1900 г. в с. Малък Дервент проникват идеите на Македоно-одринската революционна организация. Основатели на първия революционен комитет са Георги Василев от Свиленград и местни младежи. В подготовката за въстание село Малък Дервент се превръща в околийски революционен център. През селото преминават четите на воеводите Таньо Николов, Димо Николов, Бойко Чавдаров и др.

По-късно, през 1907 г., тук преминават като революционни дейци Петър Васков, Лазар Маджаров и Георги Гешанов, които през ноември същата година са издадени и заградени при с. Лъджакьой, където загиват геройски. През август 1907 г. става дръзкото нападение в църквата по време на служба от четата на Бойко Чавдаров, за да залови предалия се от неговата чета Чанко Хасърджиев, когото изкарват от църквата и го убиват като предател.

През 1913 г., след реокупацията на Тракия от турската войска, с. Малък Дервент е опожарено, както и всички околни български села. Само защото са българи са изклани 45 души мал дервенци. Между жестоко избитите са свещ. Иван Атанасов, Иван Калайджиев, Георги Дяков, Милко Николов, Славил Иванов, Георги Чобандяков, Христо Карадобрев и синът му Димитър, който е ученик, Дянко Ралев и др.

През годините със своя национален дух малдервенци респектират гръцките фанатици от Софлийско, Димотика и Ортакьой /Ивайловград/. Те първи протестираат против Ньойския договор и със специални молби-протести, подписани от всички селяни, искат селото им заедно с околните български села да останат в границите на България. По време на автономния режим на Западна Тракия българите, останали там, имат силен национален дух, който е забелязан от французите и оценен по достойнство. Френският комендант от Софлу при обиколка из селата е много изненадан, когато е посрещнат в Малък Дервент с реч на френски.

След настаняването на гърците в Малък Дервент жителите му се пръскат из цяла България, а впоследствие една голяма част се събират в Ивайловград. Спомените на мал дервенци за хубавото им село, за традициите, обичаите, песните, носиите са още живи, пише накрая Русю Славилов. А вярата им, че пак ще видят селото си не угасва, въпреки всички неправди, струпали се върху главата на българския народ. С тази вяра живеят до края на живота си прокудените мал дервенци и всички тракийци.

Б Е Л Е Ж К И:

¹ Славилев, Р. Село Малък Дервент, Софлийско, западна Тракия в географско, историческо, икономическо, просветно и национално отношение до 9 юни 1920 г. - Беломорец, бр., 88, 10 авг. 1940, с. 2; бр. 89, 18 авг. 1940, с. 2; бр. 90, 31 авг. 1940, с. 2.

² Граматиков, Г. История на град Ивайловград 1912 – 1944 г. 2014, с. 90, 91, 100.

³ Пак там, с. 107, 108, 112, 115, 116.

⁴ Пак там, с. 125, 129.

⁵ Пак там, с. 140, 143.

⁶ Славилев, Р. Ивайловград, - Трибуна, бр. 29, 18 септ. 1936, с.1.

⁷ Граматиков, Г. Цит. съч., с. 353.

Село Малък Дервент

